

EVZÂİ

(الأوزاعي)

Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr
b. Yuhmid el-Evzâî
(ö. 157/774)

**Evzâiyye mezhebinin kurucusu,
fıkıh ve hadis âlimi.**

88 (707) yılında Ba'lebek'te doğdu. Evzâî nisbesinin menşei hakkında çeşitli görüşler ileri sürülmüşse de ataları Himyerîler'den Benî Seybân kabilesine mensup olmakla birlikte ailesi Dimaşk (Şam) yakınlarındaki Evzâ' mevkiinde ikamet ettiği için bu yere nisbetle tanınmış olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Nitekim Evzâî daha sonra divanda resmî görev aldığı zaman babasının doğum yeri olan Evzâ'a yerleşmiştir. Küçük yaşta babasını kaybeden Evzâî annesinin yanında büyüdü. İlk derslerini Ba'lebek'teki hocalardan aldı. Daha sonra Dimaşk'a giderek Nümeyr b. Evs el-Eş'arî'den ders okumaya başladı. Ardından Mekhûl b. Ebû Müslim başta olmak üzere Dimaşk'ın önde gelen fakihleriyle görüştü. Evzâî uzun süre Mekhûl'ün derslerine devam ettiği ve ondan rivayette bulunduğu için Mekhûl daha çok "Evzâî'nin hocası" diye meşhur olmuştur. Bu arada Dahhâk b. Abdurrahman'dan da bazı dersler okudu.

Evzâî gençlik çağına geldiğinde ilimde oldukça ileri bir seviyeye ulaşmıştı. Ebû İshak eş-Şirâzî, daha on üç yaşında iken ona fetva sorulduğunu belirtmektedir. Aynı zamanda Arap nesir edebiyatında da üstün bir yetenek sahibi olduğunu gösterdiğinden kendisine Dîvânü'r-resâil'de görev verilmişti. Bu görevde iken Yemâme'ye gönderilen Evzâî o yörenin meşhur âlimleriyle tanışma imkânı bulmuştur. Yemâme âlimlerinden en çok Yahyâ b. Ebû Kesîr'i takdir etmiş, hatta görevini bırakarak bir süre onun yanında kalmıştır. Evzâî ondan yaptığı rivayetleri çeşitli kitaplarda toplamışsa da daha sonra bu kitapların hepsi yanmıştır.

Yemâme'den sonra Irak, Mekke, Medine ve Beytülmakdis'e giden Evzâî Katâde b. Diâme, Atâ b. Ebû Rebâh, Muhammed el-Bâkır, Muhammed b. Münkadir ve Abdullah b. Lehîa gibi hocalardan ders okudu. Ayrıca Yahyâ b. Ebû Kesîr'den başka Nâfi', Zührî, İbn Sîrîn, Rebîa b. Ebû Abdurrahman başta olmak üzere birçok kişiden hadis dinledi. Kendisinden de hocaları Zührî, Yahyâ b. Ebû Kesîr ve Katâde'nin de aralarında bulunduğu Mâlik b. Enes, Şû'be b. Haccâc, Süf-

yân es-Sevrî, Abdullah b. Mübarek, Yahyâ b. Said el-Kattân, Ebû İshak el-Fezârî gibi tanınmış âlimler rivayette bulundular. Evzâî, hocalarından Yahyâ b. Ebû Kesîr'in tavsiyesi üzerine Hasan-ı Basrî ve Muhammed b. Sîrîn gibi tâbiînin ikinci tabaka âlimlerinden ders almak için Basra'ya gittiğinde Hasan-ı Basrî'nin vefat ettiğini öğrendi. Muhammed b. Sîrîn ise hasta ve ders okutamayacak durumdaydı. 110 (728) yılında yaptığı bu seyahatte üçüncü tabakaya mensup âlimlerin en önde gelen simalarından Katâde b. Diâme ile görüşerek ondan faydalandı. Böylece Evzâî tâbiîn neslinin en meşhurları sayılan büyük âlimlerden ders okuma imkânını elde etmiş, Basra'dan Dimaşk'a döndüğünde ileri seviyede bir ilmi birikime sahip olmuştu. Artık hem kendi bölgesinde hem de diğer belde-lerdeki âlimlere karşı fıkıh, hadis ve meğâzî gibi ilimlerde üstünlük sağlamış bulunuyordu.

Birçok defa hacca giden Evzâî hacca Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî ve Hakem b. Uteybe başta olmak üzere çok sayıda âlimle karşılaşmış ve ilmi tartışmalarda bulunmuştur. Çağdaşı âlimler arasında saygın bir yere sahip olmuş, Şam (Suriye) bölgesinin fıkıh otoritesi sayılmıştır. Evzâî döneminin ve sonraki nesillerin fıkıh âlimleri ve imamları tarafından bağımsız fıkıh ekolü, ictihad usulü, re'y ve fetvaları bulunan bir müctehid ve imam olarak benimsenmiş, görüşleriyle amel edilmiş ve fıkıh tarihi içinde Süfyân b. Uyeyne, Hasan-ı Basrî, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd, İshak b. Râhûye, İbn Cerîr et-Taberî, Dâvûd ez-Zâhirî ve Ebû Sevr gibi mutlak müctehidler arasında yerini almıştır.

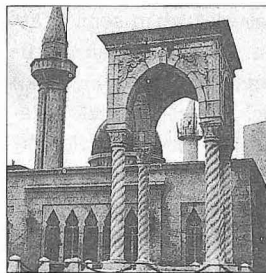
Evzâî ileri bir yaşta ve muhtemelen Abbâsîler'in yönetime gelişinin ilk yıllarında sınır bekçiliği (ribât) yapmak maksadıyla Beyrut'a göç etti ve 28 Safer 157 (17 Ocak 774) tarihinde orada vefat etti. Müslümanların yanı sıra yahudilerin, hristiyanların ve Kiptîler'in de katıldığı bir cenaze merasimiyle o günkü Beyrut'un girişine yakın bir yerde bulunan Hantûş

köyüne defnedildi. Deniz kenarında bulunan köy bugün Evzâî mahallesi olarak anılmaktadır. Beyrut'ta Vakfû'l-merkezi'l-İslâmî li't-terbiyye tarafından 1979 yılında Evzâî'nin hâtırasına Külliyyetü'l-İlmâm el-Evzâî li'd-dirâsâti'l-İslâmiyye adıyla bir İslâm araştırmaları enstitüsü kurulmuştur.

Abdurrahman el-Evzâî'nin görüşleriyle teşekkül eden mezhep Evzâiyye adıyla tanınmış olup başlıca Suriye, Irak, Hicaz, Mısır, Mağrib ve Endülüs'te yayılmıştır. Suriye bölgesine yayılmasında talebeleri Abdullah b. Semâa, Saîd b. Abdülazîz ve Muhammed b. Şuayb'ın, Endülüs'e yayılmasında ise arkadaşı Endülüs müftüsü ve Kurtuba hatibi Sa'saa b. Selâm el-Endelüsî'nin çabaları etkili olmuştur. Ayrıca bu bölgede yayılmasında mezhebin Şam'da doğmuş olması ve Endülüs Emevîleri'nin buraya olan tarihî bağları da rol oynamıştır. Zehebî, Endülüs'te 230 (844) yılına kadar varlığını koruyan Evzâîliğin bu tarihten itibaren yerini Mâlikîliğe bıraktığı yolunda bir tesbitte bulunurken Ebû'l-Fidâ İbn Kesîr Şam halkının da yaklaşık 220 yıl Evzâî'nin mezhebine tâbi olduğunu belirtmektedir. Dimaşk'ta Evzâiyye kadılığı yapan en son kişi Ebû'l-Hasan Ahmed b. Süleyman b. Hazlem'dir (ö. 347/958). O dönemin Şâfiî kadısı Ebû Zür'a Muhammed b. Osman Dimaşk kadılığına geldiğinde halkın çoğu Evzâî'ye tâbi idi. Sehâvî'nin kaydettiğine göre Ebû Zür'a'nın gayretleri sonucunda Dimaşk'ta Evzâiyye zayıflamış, Şâfiî mezhebi yaygın hale gelmiştir.

Evzâî mezhebinin zamanla taraftar bulamayıp ortadan kalkmasına tesir eden en önemli âmil, öğrencilerinin ekolün yayılması ve hocalarının görüş ve fetvalarının kitaplaştırılmasında diğer mezhep mensuplarının gösterdikleri çabayı ve itina'yı göstermemiş olmalarıdır. Bunun sonucu olarak özellikle günümüzde Evzâî'ye ait görüşlerin ancak tefsir, hadis ve fıkıh kitaplarında dağınık vaziyette bulunduğu görülmektedir.

Abdurrahman el-Evzâî'nin ehl-i hadîs ile ehl-i re'y arasında bir fıkıh metodu takip ettiği kabul edilmiştir. Evzâî ehl-i re'y gibi kıyasa çok sık başvuramamışsa da hadisçiler gibi bundan uzak kalmamış, daha çok hadise bağlı kalmakla birlikte nassın bulunmadığı yerde re'ye başvurmadan çekinmemiştir. Bundan dolayı Şâfiî Evzâî hakkında, "Fıkıhî hadisi-ne bu kadar benzeyen başka birini görmedim" derken onun, fakihlerin ehl-i hadîs - ehl-i re'y şeklindeki ikili ayrımı için-

Evzâî'nin
türbesi -
Beyrut

de ehl-i hadîs grubunda yer aldığına dikkat çekmek ister. İbn Kuteybe'nin Evzâî'yi ehl-i re'y olarak nitelendirmesi ise hadisçilerin "ehl-i hadîs" tâbirini daha dar anlamda kullanması sebebiyledir. Evzâî'nin hadisin bulunduğu yerde kıyasa ve re'ye fazla iltifat etmemesi, mürsel de olsa hadisle veya sahâbe görüşüyle amel etmeye çalışması, metot ve görüşlerinin Irak fıkından çok Medine fıkına yakın oluşu, onun ehl-i hadîs grubunda mütalaa edilmesinin belli başlı sebeplerini oluşturur. Evzâî'nin Ebû Hanîfe'yi bazı konularda görüş belirttiği için değil kendisine hadis ulaştığı halde onu terkettiği ve hadise muhalefet ettiği için kınaması ve kendisinin de yeri geldiğinde görüş belirttiğini ifade etmesi re'y konusundaki düşüncesini yansıtmaları bakımından dikkate değer. Ebû Hanîfe'nin hadis mevcut olduğu halde onu terkederek re'y ile amel etmesi ise, hadisi mutlak anlamda terketmesiyle değil, iki farklı hadisten birini diğerine tercih etmesi veya kendisine ulaşan hadisle amel etmesini engelleyecek bir sebebin mevcut olmasıyla izah edilebilir (bk. EBÜ HANİFE). İbn Abdülber de Evzâî'yi nassın bulunmadığı yerde kıyasa başvuran bir fakih olarak tanımlamakta, Dimaşk'ta itihad ederek ve kıyas yaparak fetva veren iki kişiden birinin Mekhûl b. Ebû Müslim, diğerinin Evzâî olduğunu belirtmektedir.

Evzâî'nin fikhî görüşlerini tesbit konusunda, günümüze kadar ulaşan *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî* adlı eseri kadar Taberî ve Tahâvî'nin *İhtilâfû'l-fukâhâ*, İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-müctehid* adlı hılâfiyat eserleri, *el-Muḥallâ* (İbn Hazm), *el-Muḡnî* (İbn Kudâme), *el-Mecmû* (Nevvî) gibi mufassal ve mukayeseli fikhî eserleri, hadis ve tefsir kitapları da önemli kaynaklardır. Onun fikhî görüşleri arasında kişilik hak ve hürriyetlerini, özellikle de zimmi ve müste'menlerin temel hak ve hürriyetlerini korumaya yönelik görüşleri ayrı bir önem taşır. Evzâî'nin, had cezalarının uygulanmasında suçlu lehine aşırı titiz davranılacağı, suç yargıya intikal edinceye kadar suçlunun tövbesinin veya mağdurun affının cezaya etkili olacağı, hâkimin şahsî bilgisiyle değil yargılamada delillerle sabit olan objektif bilgiyle hüküm verebileceği, bulûğa ermiş kızın ancak kendi rızası ile evlendirilebileceği, savaşta bilfiil savaşmayanların öldürülmemesi, savaş esnasında düşmana ait bina, arazi, orman vb.nin tahrip edilmesi-nin doğru olmayıp bunun yeryüzünde fe-

sat çıkarma sayılacağı, beşerî veya milletlerarası ilişkilerde sözleşme ve antlaşmalara bağlılığın esas olduğu gibi görüşleri de aynı anlayışın sonucudur.

Alfred von Kremer başta olmak üzere bazı müsteşrikler Evzâî'ye mezhebinin Roma hukukundan etkilendiğini ileri sürmüşlerdir. Onlara göre Evzâî ve Şâfiî kuvvetli bir Roma hukuku geleneğinin ve birikiminin bulunduğu Suriye topraklarında doğdukları için her iki imam da burada mevcut hukukî mirastan büyük ölçüde faydalanmışlar ve bu hukukun belli esaslarını İslâm hukukuna taşımışlardır. Ancak Dimaşk'ta bir Roma hukuku mektebinin mevcudiyetinden hareketle ortaya atılan bu iddia, söz konusu mektebin Jüstinyen'in emriyle 533 tarihinde kapatıldığı, Beyrut mektebinin de 551 yılında ilga edildiği göz önüne alınca mesnetsiz kalmaktadır. Öte yandan Evzâî'nin hadisçiliği re'yciliğine galip geldiğine göre onun Roma hukukundan etkilendiğini iddia etmek fazla tutarlı değildir. Nitekim *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*'yi bu açıdan gözden geçiren Ahmed Emîn ve Philip K. Hitti Evzâî'nin Roma hukukundan etkilendiği iddiasını reddetmektedirler.

İbn Teymiyye, tâbiî asrının dört imamından birinin (diğerleri Mâlik b. Enes, Leys b. Sa'd ve Süfyân es-Sevrî) Dimaşk imamı Evzâî olduğunu söyleyerek onun fıkıhtaki üstün yerini belirtmektedir. Nevvî, "Bütün âlimler Evzâî'nin imamlığı konusunda icmâ etmişlerdir" dedikten sonra onun ilimdeki mertebesi, mükemmel ahlâkı, zühdü, hakka riayeti, fikhî bilgisindeki enginliği ve sünnete bağlılığı konularındaki meziyetlerinin selef âlimlerince dile getirildiğini haber vermektedir.

Evzâî fıkıhta otorite olduğu kadar hadiste de tanınmış bir imamdı. Dimaşk'ta ondan daha çok hadis bilen hiç kimse-nin bulunmadığını belirten Abdurrahman b. Mehdî Evzâî, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî ve Hammâd b. Zeyd'in devrin dört büyük hadis imamı olduklarını söylemiştir. A. J. Smeinck'in I. Goldziher'den naklen Evzâî'nin çağdaşlarından birinin sözü olarak kaydettiği, "Gerçi şeriata vâkıf ise de hadiste kifayet ve selâhiyeti noksandı" (İA, IV, 419) şeklindeki bilgi de Abdurrahman b. Mehdî'nin bir başka rivayetine dayanmaktadır. Ancak gerek çağdaşlarının gerekse daha sonra gelen âlimlerin Evzâî'nin hadisteki yeri hakkında belirttikleri görüşler ve özellikle İbn Mehdî'nin onu döneminde-

ki dört hadis imamından biri olarak göstermesi karşısında zayıf bir rivayetten hareketle böyle bir hükme varılması mâkul görünmemektedir. Zehebî Evzâî'yi hadis hâfızlarının beşinci tabakasından kabul etmiş, İbn Hacer el-Askalânî onun Dimaşk'ta hadis ilminde ilk eseri tasnif ettiğini ve hadisleri bablara ayırdığını söylemiş, İbn Sa'd, Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hibbân da Evzâî'nin sika* olduğunu belirtmişlerdir. Sika râvilerden hadis nakletmeye büyük özen gösteren Evzâî'nin kesintisiz bir isnadla (müsned) rivayet ettiği hadislerin 1000 kadar olduğu, mürsel ve sahâbe kavli olarak rivayet ettiklerinin ise birkaç bine ulaştığı söylenmektedir. Zira Evzâî Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes ve benzeri âlimler gibi mürsel hadisleri delil olarak kullanmıştır. Onun rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de ve diğer hadis kitaplarında yer almıştır. Evzâî'nin cerh ve ta'dil sahasındaki değerlendirmeleri de kabul görmüştür.

Yaşadığı dönemin özelliğine ve sahip olduğu ilim anlayışına paralel olarak Selef itikadının temsilcilerinden biri durumunda olan Evzâî bid'at konusunda çok hassas davranır, bir yerde bid'at ortaya çıkar da âlimler ona karşı koymazlarsa o bid'atın zamanla sünnet haline geleceği endişesini dile getirirdi. Bakıyye b. Velîd, "Biz bazı insanları Evzâî ile denerdik, onun hakkında hayırlı sözler söyleyenin sünnete bağlı olduğuna hükmederdik" demektedir.

Kuvvetli bir hâfızaya, açık ve düzgün bir ifadeye sahip bulunan Evzâî aynı zamanda cesur bir kimseydi. Hakkı her şeyin üstünde tutar, zalim idarecileri uyar-maktan çekinmezdi. Nitekim Emevîler'i kılıçtan geçirerek Abbâsî Devleti'nin kuruluşunda önemli rol oynayan kumandan Abdullah b. Ali'nin Emevî ileri gelenleri-nin öldürülmesi konusunda fikrini sorması üzerine Evzâî bunun zulüm olduğunu asker ve kumandanlarının önünde söylemekten çekinmemiştir. Bu meziyetleri sebebiyle hem Emevîler hem de Abbâsîler döneminde kendisine teklif edilen kadılık görevini kabul etmemiştir.

II. (VIII.) yüzyılın ortalarında tedvîn ve tasnif faaliyetlerine başlayan İslâm âlimlerinden İbn Cüreyc Mekke'de, Mâlik b. Enes Medine'de, İbn Urûbe ve Hammâd Basra'da, Ma'mer Yemen'de, Süfyân es-Sevrî Küfe'de bu konuda ilk olma özelliğini taşıırken Evzâî de Dimaşk'ta ilk tedvîn ve tasnif faaliyetinde bulunan âlim olarak tanınır. Çok sayıda eser telif ederek rivayetlerini bunlarda toplamıştır. An-

cak Velîd b. Müslim'in kaydettiğine göre bu eserler Beyrut'ta otururken vuku bulan bir zelzele sırasında yanmıştır.

Evvâî'den günümüze ulaşan tek eser *Kitâbü Siyeri'l-Evzâî*'dir ve Şâfiî'nin *el-Üm* adlı eseri içinde bir bölüm olarak yer almıştır (VII, 303-336). Eser savas hukuku konusunda Ebû Hanîfe'ye muhalefet ettiği otuz beş meseleyi ihtiva eder. Ebû Hanîfe'nin talebesi Ebû Yûsuf da buna reddiye olarak *er-Red 'alâ Siyeri'l-Evzâî* (nşr. Ebû'l-Vefâ el-Efgânî, Kahire 1357) adıyla bir eser kaleme almıştır. Evvâî'nin ayrıca *Müsnedü'l-Evzâî*, *Kitâbü's-Sünen fi'l-fıkh*, *Kitâbü'l-Mesâ'il fi'l-fıkh* adlı eserleri kaynaklarda zikredilmektedir.

Evvâî'nin hayatı ve fıkhi hakkında birçok eser kaleme alınmıştır. Bunlardan zamanımıza kadar gelmiş en eski telif *Meḥâsinü'l-mesâ'il fi menâkıbi'l-İmâm Ebî 'Amr el-Evzâî*'dir (bk. bibl.). Emîr Şekîb Arslan tarafından nesredilen eserin müellifi önceleri bilinmezken daha sonra bunun Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir b. Zeyd el-Mevsilî (ö. 870/1465-66) olduğu tesbit edilmiştir (Seḥâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, II, 73). Kaynaklarda Evvâî'ye dair ayrıca Ahmed b. Yelûl'ün (ö. 262/876) *Fezâ'ilü'l-Evzâî*, Emîr Ebû'l-Hüsâm en-Nu'mân b. Emîr Hânî b. Emîr Arslan'ın *el-Akvâlü's-şâhiha fi uşûli mezhebi'l-Evzâî*, Ebû'l-Kâsim İbn Asâkir'in *Mâ veḳa'a li'l-Evzâî mine'l-'avâli ve Ahbâru Ebî 'Amr el-Evzâî ve fezâ'ilüh* adlı eserlerinden bahsedilmektedir. Son dönemde bu konuda yazılan eserler arasında ise Enîs Zekerîyyâ en-Nasûlî'nin *el-İmâmü'l-Evzâî* (Beyrut 1950), Şefîk Tabbâre'nin *el-İmâmü'l-Evzâî* (Beyrut 1980), Abdülazîz Seyyidülehl'in *el-İmâmü'l-Evzâî fakihu ehli's-Şâm* (Kahire 1986/1966), Tâhâ el-Velî'nin *Abdurrahmân el-Evzâî Şeyhu'l-İslâm ve imâmü ehli's-Şâm* (Beyrut 1388/1968), Abdürrezzâk Kâsim es-Saffâr'ın *el-İmâmü'l-Evzâî ve menhecühü kemâ yebdû min fıkhihî* (Bağdad 1986), Subhî Mahmesânî'nin *el-Evzâî ve te'âlimuhü'l-insâniyye ve'l-kânûniyye* (Beyrut 1978) ve Mervân Muhammed eş-Şeâr'ın *el-Evzâî: imâmü's-Selef* (Beyrut 1412/1992) adlı eserleri sayılabilir.

Abdullah Muhammed el-Cübürî Evvâî üzerine Ezher Üniversitesi'nde bir doktora tezi hazırlamış (1977), bu çalışmanın Evvâî'nin hayatı, görüşleri ve dönemiyle ilgili birinci bölümü *el-İmâmü'l-*

Evvâî: ḥayâtühü ve ârâ'ühü ve 'aş-ruh (Bağdad 1400/1980), fikhî konularla ilgili görüşlerinin toplandığı ikinci kısmı ise *Fıkhü'l-İmâm el-Evzâî* (I-II, Bağdad 1977) adıyla nesredilmiştir. Evvâî'nin rivayet ettiği hadisler çeşitli kaynaklardan taranarak kitap haline getirilmiştir. Mervân Muhammed eş-Şeâr derlediği hadisleri fikhî bablarına göre düzenleyerek *Sünenü'l-Evzâî* (Beyrut 1413/1993), Hıdır Mahmûd Şeyho da topladığı hadisleri müsnedlere göre tertip ederek *Bezlü'l-mesâ'il fi cem'i mâ revâhü'l-İmâm el-Evzâî* (Beyrut 1414/1993) adıyla yayımlamıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Şâfiî, *el-Üm*, VII, 303-336; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 488; Ebû Zû'r'a ed-Dimaşkî, *Târîh* (nşr. Şükrullah b. Ni'metullah el-Kücânî), Dimaşk 1980, II, 720-725; Mes'ûdî, *Murûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 315; Ebû Nuaym, *Hilye*, VI, 135-149; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefü aşhâbi'l-hadîs* (nşr. M. Said Hatiboğlu), Ankara 1972, s. 7, 17, 48, 73; Şirâzî, *Ṭabakâtü'l-fukahâ* (nşr. Halîl el-Meys), Beyrut, ts. (Dârü'l-Kalem), s. 71; Kâdî İyâz, *Terṭibü'l-medârik*, I, 54-55, 79, 132-134, 227; Sem'ânî, *el-Ensâb*, I, 384; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, X, 105; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, XIII, 79; Nevevî, *Tehzîb*, I/1, s. 298-300; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 127-128; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, V, 39; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VII, 107-134; a.mlf., *Tezki-retü'l-huffâz*, I, 178-183; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 115-120; İbn Hacer, *Tehzîbü'l-Tehzîb*, VI, 238-242; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, II, 30-31; Seḥâvî, *ed-Dav'ü'l-lâmi*, II, 72-73; a.mlf., *el-'lân bi't-tevbiḥ*, s. 189; Süyûtî, *Ṭabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 79; Şa'rânî, *et-Ṭabakât*, I, 39; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1682; Zürkânî, *Şerḥ 'alâ Muvatta'î'l-İmâm-ı Mâlik*, Beyrut 1407/1987, I, 3; Selâvî, *Kitâbü'l-İstikṣâ*, I, 138; Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed el-Mevsilî, *Meḥâsinü'l-mesâ'il fi menâkıbi'l-İmâm Ebî 'Amr el-Evzâî* (nşr. Abdullah Ömer el-Bârûdî), Beyrut 1406/1985; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 308; Philip K. Hitti, *Târîhu Sûriye ve Lübnân ve Filistin* (trc. Kemâl Yâzıcı), Kahire 1959, II, 183-184; Sezgin, *GAS*, I, 516; Ahmed Emîn, *Fecrü'l-İslâm*, Kahire 1969, s. 247-248; Sâlih b. Yahyâ, *Târîhu Beyrât* (nşr. F. Hours v.dğr.), Beyrut 1969, s. 13; I. Goldziher, *Muslim Studies*, London 1970, II, 25; Mücîrüddin el-Hanbelî, *el-Ünsü'l-celîl bi-târîhi'l-Kuds ve'l-Halîl*, Amman 1973, I, 292; Abdullah Muhammed el-Cübürî, *el-İmâmü'l-Evzâî: ḥayâtühü ve ârâ'ühü ve 'aş-ruh* (Bağdad 1980; Subhî el-Mahmesânî, *el-Mücâhidün fi'l-haḳ*, Beyrut 1985, s. 33-70; Hüseyin Atvân, *er-Rivâyetü'l-târîhiyye fi bilâdi's-Şâm fi'l-'aşri'l-Emevî*, Amman 1986, s. 187-192; Mustafa İbrâhim el-Meşînî, *Medresetü't-tefîr fi'l-Endelüs*, Beyrut 1406/1986, s. 53-54; Süfi Hasan Ebû Tâlib, *Beḳne's-şer'ati'l-İslâmiyye ve'l-kânûni'r-Rûmânî*, Kahire, ts. (Mektebetü'n-Nehda), s. 49-50; Mervân Muhammed eş-Şeâr, *el-Evzâî: imâmü's-Selef*, Beyrut 1412/1992; A. J. Wensinck, "Evvâî", *IA*, IV, 419-420; J. Schacht, "al-Awzâî", *El²* (İng.), I, 772-773.

SALİM ÖĞÜT

EYALET

Osmanlı taşra teşkilâtında bir beylerbeyinin idaresi altında bulunan en büyük idarî birim.

Arapça "idare etme, icra" anlamındaki *iyâle* kelimesinden gelir. Osmanlılar'da en büyük idarî birim karşılığında bu tabirin resmen kullanılışı XVI. yüzyıl sonlarında olmuştur. III. Murad zamanında (1574-1595) Osmanlı İmparatorluğu'nun eyalet adıyla idarî birimlere ayrıldığı görüşü (d'Ohsson, VII, 277) yanlış olmalıdır. Çünkü bu kelimeye o dönemin belgelerinde rastlanmaz. Bunun yerine daima "beylerbeyilik" ve "vilâyet" tabirleri yer almıştır. Ancak vilâyet terimi küçük veya büyük herhangi bir idarî birim için kullanılmıştır. Beylerbeyilik ise yalnızca bu çeşit idarî birimin özel terimi niteliğini taşıırken muhtemelen 1591'de onun bu idarî özelliğini yansıtmak üzere eyalet kelimesi benimsenmiş, beylerbeyilik tabirinin de bir beylerbeyinin makamı anlamında kullanılması sürmüştür.

İlk Osmanlı kaynaklarında beylerbeyi, taşrada muayyen bölgelerdeki timarlı sipahilerin kumandanı olarak geçer; doğrudan beylerbeyi idaresi altındaki böyle bir askerî teşkilâta İlanlılar ve Selçuklular'da da rastlanır. Orhan Gazi babası Osman Bey zamanında, Alâeddin Paşa kardeşi Orhan Gazi'nin saltanatı sırasında, Süleyman Paşa da yine babası Orhan Gazi döneminde sancak beyi olarak kabul edilmektedir. Orhan Gazi (1324-1362) oğlu Şehzade Murad'ı lalası Şahin'le Rumeli'ye göndermiş (1357) ve sonraları orada sancak beyleri ortaya çıkmıştır. Rumeli'de fethedilen bütün topraklar Lala Şahin'in sorumluluğuna verilince kendisi beylerbeyi unvanını almıştı; bu arada Evrenos Bey de düzensiz gazi akıncı kuvvetlerinin başında uç beyi olarak bulunuyordu. Rumeli beylerbeyi ile diğer uç beyleri arasındaki rekabet, II. Mehmed dönemine kadar Osmanlı tarihinin en önemli meselelerinden biri oldu. Fakat Rumeli beylerbeyi, Osmanlı kuvvetlerinin fiilî kumandanı sıfatıyla bir müddet daha tek beylerbeyilik makamı olma özelliğini korudu. 1385-1387 yılları arasında Vezir Çandarlı Hayreddin, I. Murad'ın Anadolu'da kalmaya mecbur olduğu sıralarda paşa unvanı ile aynı zamanda bütün Rumeli kuvvetlerinin kumandanlığına tayin edildi. Bu şekilde